

Σχεδιασμός και Τεχνολογία: Προβλήματα Αξιολογίας της Ανάπτυξης

Θ.Τάσιος, Ομότιμος Καθηγητής Εθνικού Μετσοβίου Πολυτεχνείου

1. Τοποθέτηση

Μολονότι ο αναπτυξιακός σχεδιασμός δεν είναι μια αποκλειστικώς τεχνολογική δραστηριότητα, είναι τόσο στενά συνδεδεμένος με ένα σύμπλεγμα τεχνολογιών, ώστε θα τον θεωρήσουμε ως μια ευρύτερη τεχνολογική διαδικασία. Εξ άλλου, κάθε κυριολεκτικώς τεχνολογική δραστηριότητα εμπεριέχει ένα είδος σχεδιασμού μικρής κλίμακας έτσι, η *αποτίμηση* οποιασδήποτε Τεχνολογίας θα 'πρεπε να γίνεται βάσει των ίδιων ακριβώς κοινωνικών - οικονομικών κριτηρίων τα οποία εφαρμόζονται και για τον αναπτυξιακό σχεδιασμό. Ειδικότερα ο *ορθολογικότερος*¹ τρόπος για μια τέτοια αποτίμηση είναι η μεγιστοποίηση της ευμάρειας της Κοινωνίας, λαβαίνοντας υπόψη όλες τις συνιστώσες που μπορούν να συμπεριληφθούν σε μια "συνάρτηση ΟΛΒΙΟΤΗΤΑΣ" ή, πρακτικότερα, σε μια συνάρτηση του Δείκτη Επιπέδου Ζωής όπου:

$$\begin{aligned} & (\text{Δείκτης Επιπέδου Ζωής}) = \\ & = k_1 \cdot [(\text{ακαθάριστο εθνικό προϊόν}) - (\text{κόστος προστασίας / αποκαταστάσεως περιβάλλοντος και υπερ-συγκεντρωτισμού})] + \\ & + k_2 \cdot (\text{σωματική και διανοητική υγεία}) \\ & + k_3 \cdot (\text{ελευθερία, κοινωνική δικαιοσύνη, διαπροσωπικές σχέσεις}) \\ & + k_4 \cdot (\text{διανοητική ανάπτυξη}) \\ & + k_5 \cdot (\text{καλλιτεχνική πραγμάτωση}) \\ & + k_6 \cdot (\text{σταθερότητα και ανεξαρτησία του συστήματος}) \\ & + \dots \end{aligned}$$

Είναι δε σαφές ότι οι μεταβλητές (οι συνιστώσες αυτής της συναρτήσεως) είναι απλώς αξίες διαφορετικής και συχνά ανταγωνιστικής φύσεως.

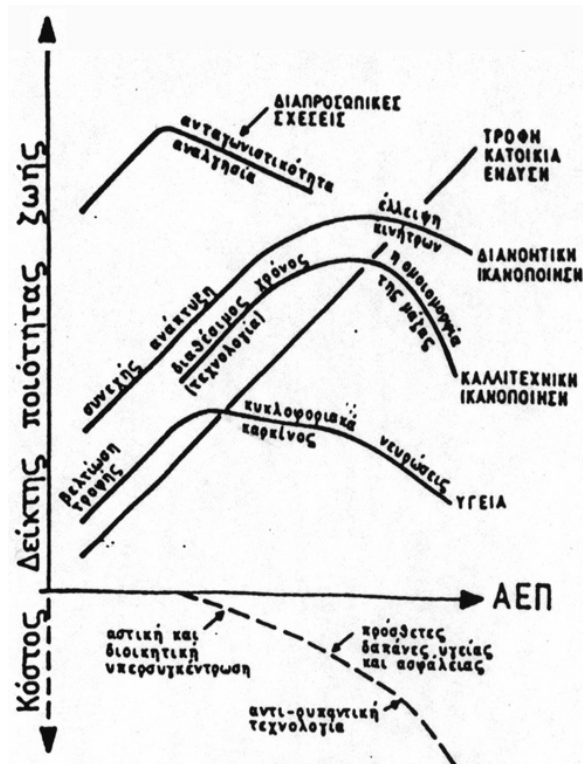
Αυτή η πολυπαραμετρική συνάρτηση αναμένεται να είναι εξαιρετικά περίπλοκη η ψευδο-ποσοτικοποίησή-της χρησιμοποιείται εδώ μόνο για λόγους σαφήνειας της παρουσιάσεως. Στην πραγματικότητα, υπάρχει έντονη αλληλεξάρτηση μεταξύ των μεταβλητών-της οι περισσότερες απ' αυτές μοιάζει να είναι αύξουσες συναρτήσεις του ακαθάριστου εθνικού προϊόντος στα αρχικά στάδια αναπτύξεως (χαμηλές τιμές ΑΕΠ). Για υψηλότερα στάδια αναπτύξεως όμως, πολλές απ' αυτές τις μεταβλητές ενδέχεται ακόμη και να μειώνονται σημαντικά (Σχ. 1).

Ας εξετάσουμε τώρα μιαν άλλη κατηγορία διπλής πολυπλοκότητας που έχει σαφή χαρακτήρα αξιολογίας:

1.1 Οι κατάλληλες τιμές των σταθερών k_i

Οι συνιστώσες του Επιπέδου Ζωής ανήκουν σε τόσο διαφορετικές (και συχνά ΑΝΤΑΓΩΝΙΣΤΙΚΕΣ) κατηγορίες αναγκών, ώστε η *σύγκρισή-τους* στο πλαίσιο μιας συναρτήσεως "ολβιότητας" είναι απλώς αδύνατη χωρίς την χρήση μερικών «συντελεστών συμμετοχής» k_i . Πώς θα επιλεγούν οι τιμές αυτών των συντελεστών απ' τον Πολιτικό (συντάκτη του Σχεδίου Αναπτύξεως) ή απ' τον Μηχανικό;

¹ Σε αντίθεση με αυτήν την ορθολογική προσπάθεια βελτιστοποιήσεως χρησιμοποιείται συχνά ένα άλλο (μονοδιάστατο) κριτήριο του οποίου μοναδικός στόχος είναι η μεγιστοποίηση των άμεσων οικονομικών μεγεθών. Τα τελευταία 50 χρόνια έχουμε πικρή πείρα του ότι αυτό το κριτήριο είναι μακροπροθέσμως αντιοικονομικό...

(κι η υπεροργάνωση σε σχέση με την ελευθερία)

Σχ. 1: Πώς αναμένεται να εξελίσσονται συναρτήσει τον ΑΕΠ, μερικοί παράγοντες που διαμορφώνουν τον δείκτη ποιότητας ζωής: α) διαπροσωπικές σχέσεις, β) τροφή, κατοικία, ένδυση, γ) διανοητική ικανοποίηση, δ) καλλιτεχνική ικανοποίηση, ε) υγεία. Και πώς αυξάνονται δυσανάλογα το κόστος για όλα τούτα...

Πρόκειται σαφώς για πρόβλημα ιεραρχήσεως αξιών. Το πρόβλημα τέθηκε στην πιο στοιχειώδη μορφή-του απ' τη γαλλική επιτροπή Σχεδιασμού (1965), η οποία έθεσε στο Γαλλικό Κοινοβούλιο την κρίσιμη ερώτηση «Κύριοι, προτιμάτε περαιτέρω βιομηχανική ανάπτυξη ή αύξηση του ελεύθερου χρόνου;».

Το απλό-μου συμπέρασμα είναι ότι κατά την αποτίμηση μιας Τεχνολογίας ερχόμαστε αντιμέτωποι με σημαντικές *συγκρούσεις αξιών*, τις οποίες η Τεχνολογία μας ΠΙΕΖΕΙ να λύσουμε.

Συγκρούσεις αξιών αντιμετωπίζονταν και εκτός Τεχνολογίας αρκεί να θυμηθώ κανείς το δίλημμα του Σάρτρ το αναφερόμενο στον μοναχογιό και την κατάκοιτη μητέρα-του: Εάν έπρεπε να πάη στρατιώτης για να υπερασπισθεί την πατρίδα, αυτό θα ισοδυναμούσε με φόνο της μητέρας-του, και αντιστρόφως. Πάντοτε η διαδικασία επιλογής μιας ιεραρχίας αξιών είναι οδυνηρή (και δέν ασχολούμαστε εδώ με νομικά θέματα).

Τώρα, το νέο στοιχείο με την Τεχνολογία είναι ότι επιβάλλει πολύ περισσότερα συλλογικά και καθημερινά διλήμματα, των οποίων η λύση απαιτεί μεγάλον όγκο εξειδικευμένων και αμφίβολων γνώσεων πάνω στα ενδεχόμενα τα οποία συγκρίνονται. Και γι' αυτόν ακριβώς τον λόγο, το καρκίνωμα της τεχνοκρατίας μπορεί να βρή έδαφος ν' αναπτυχθεί.

Αυτή είναι η φύση του εξαιρετικά περίπλοκου πεδίου Ηθικής και Γνώσεως μές στο οποίο είμαστε υποχρεωμένοι ζήσουμε. Γι' αυτό και μιλάω για «πρόκληση» αξιολογίας της Τεχνολογίας». Δυστυχώς όμως, δέν είμαστε πολύ πρόθυμοι να αναλάβουμε πρωτοβουλίες ώστε να αντιμετωπίσουμε την πρόκληση και να λύσουμε τις συγκρούσεις, όλοι εμείς και σε όλες τις περιπτώσεις. Έτσι, έχω την εντύπωση οι **όλη αυτή η ηθική ανησυχία των καιρών-μας περί της Τεχνολογίας δέν είναι παρά τάση διαφυγής απ' το αβάσταχτο καθήκον-μας να ξεκαθαρίσουμε την ιεραρχία των αξιών**. Μ' άλλα λόγια, η Τεχνολογία χρησιμοποιείται σαν αποδιοπομπαίος τράγος της αξιολογικής-μας *ατροφίας*.

Στο βαθμό που αυτή η ΔΙΑΓΝΩΣΗ είναι ορθή, παίρνω το θάρρος να πώ ότι μια πιο θεμελιώδης προσέγγιση των σύνθετων προβλημάτων των σύγχρονων καιρών θα ήταν να αναγνωρίσουμε την επιτακτική ανάγκη αναπτύξεως της αξιολογικής *ικανότητας*- μας, κατ'τρόπον ανάλογο με την ανάπτυξη των γνωστικών-μας ικανοτήτων. Και αυτό δέν είναι κήρυγμα για Κατηχητικό. Δέν αποτελεί πρόταση συμμορφώσεως με Εντολές, αλλά πρόταση για καλλιέργεια του Ανθρώπου ώστε να γίνη ικανός να σημασιοδοτή για να μπορή να αντιμετωπίζη η μιαν υπερ-ευαίσθητη πραγματικότητα.

Απ' αυτήν την άποψη, μια τέτοια προσέγγιση μπορεί να χρησιμεύση ως σενάριο (δύσκολης) σωτηρίας...

1.2 Η κατάλληλη κλίμακα Σχεδιασμού

Η δεύτερη προϋπόθεση για τον σχεδιασμό ή για την αποτίμηση της Τεχνολογίας είναι ο προσδιορισμός της γεωγραφικής και της χρονικής κλίμακας για την οποία θα επιδιωχθή η βελτιστοποίηση του Δείκτη Επιπέδου Ζωής. Όπως είναι γνωστό, οι τελικές αποφάσεις επηρεάζονται πολύ απ' την έκταση του θεωρούμενου συστήματος' ό,τι θα ήταν ενδεχομένως απαράδεκτο για ένα μικρό χωριό, ενδέχεται να είναι βέλτιστο για μια μεγάλη επαρχία η οποία σ' αυτήν την περίπτωση θα αναλάβη το κόστος της ελαφρύνσεως των συνθηκών που θεωρήθηκαν απαράδεκτες για το χωριό.

Ακόμη, στις μέρες-μας ανακύπτει συχνότερα ένα άλλο σημαντικότερο πρόβλημα κλίμακας, το πρόβλημα Βορρά – Νότου, εντός Ευρώπης ή ανάμεσα στην Ευρώπη και στην Αφρική, κλπ. Καί σ' αυτήν την περίπτωση, ΠΟΙΟΣ θ' αποφασίση για την γεωγραφική κλίμακα; Ισχυρίζομαι ότι μια τέτοια απόφαση έχει χαρακτήρα προτεραιότητας αξιών, και σχετίζεται με το πολύ παλιό πρόβλημα της έννοιας της "πλειοψηφίας", εντός και πέραν των εθνικών ορίων. Πρέπει, πάντως να σημειωθή ότι ο ίδιος ο χαρακτήρας μερικών σύγχρονων τεχνολογιών, ευνοεί την επιλογή *ευρείας* κλίμακας, όπως λ.χ. στην περίπτωση των τεχνολογιών που μολύνουν το περιβάλλον: Η όξινη βροχή στην Γερμανία η οποία αποδίδεται ενμέρει στις εκπομπές των γαλλικών εργοστασίων, απαιτεί ένα σύστημα μελέτης το οποίο να περικλείη ολόκληρη την βόρεια Ευρώπη. Αυτό το γεγονός καθόλου δέν σημαίνει ότι τάχα «η Τεχνολογία εγκλείει μιαν αξία ολότητας και, επομένως, οδηγεί σε κάτι σαν παγκόσμια αλληλεγγύη». Προτιμώ να θέσω το θέμα μ' έναν άλλο, ορθολογικότερων νομίζω, τρόπο:

Η έκταση της επιδράσεως μιας τεχνολογίας είναι μια παράμετρος που πρέπει (ανάμεσα σ' άλλα) να λαβαίνεται υπόψη καί όταν αποτιμάται αυτή η τεχνολογία. Και τότε, η αλληλεπίδραση αυτών των δεδομένων με την ανθρώπινη συνείδηση μπορεί να οδηγήση σε δυσπρόβλεπτες αποφάσεις' στην περίπτωση που εξετάζουμε, θα μπορούσε να οδηγήση σε αντιφατικές επιλογές, όπως ένας γάλλο-γερμανικός πόλεμος ή η ενοποίηση Γαλλίας και Γερμανίας! Γι' άλλη μια φορά, η αξία δέν εμπεριέχεται μονοσημάντως μέσα στα γεγονότα ή στα πράγματα. Παρ' όλα αυτά, η σύγχρονη τάση εξετάσεως συστημάτων μεγάλης εκτάσεως, δέν παύει να αποτελεί ένα σπουδαίο εμπειρικό γεγονός.

Απ' την άλλη μεριά, πρέπει ν' αποφασίσουμε και για την χρονική, κλίμακα: Οι αποφάσεις-μας θα αφορούν χρονική περίοδο 10 ή 100 ετών; Είναι προφανές ότι όσο συντομότερο είναι το χρονικό διάστημα αναφοράς, τόσο φθηνότερη θα είναι η λύση – αλλά βεβαίως, πρόσθετες συνέπειες (οικονομικές, υγείας ή ψυχολογικές) θα φορτωθούν στους ώμους της *επόμενης* γενιάς. Ποίος, λοιπόν, και πώς θα αποφασίση για την χρονική κλίμακα κατα την αποτίμηση μιας τεχνολογίας;

Αναμφισβήτητα, πρόκειται και εδώ για ένα αξιολογικό πρόβλημα, και μάλιστα για πολύ πρωτότυπο πρόβλημα (για το οποίο είναι δύσκολο να βρή κανεις λύσεις στον Μωσαϊκό Νόμο...).

Έτσι, απο κάθε άποψη, η ευρύτερη τεχνολογική διαδικασία φέρνει στο προσκήνιο οξυμένα και πολύπλευρα προβλήματα αξιών, τα οποία απαιτούν επείγουσα λύση. Μ' άλλα λόγια, η Τεχνολογία (σαν ένας ισχυρός μεγεθυντικός φακός) μας υποχρεώνει να δούμε πολύ καθαρότερα μέσα σ' ένα φαινομενικώς μονοεπίπεδο και οικείο αξιολογικό τοπίο.

Ποιά είναι τα κοινά σημεία όλων αυτών των προβλημάτων; Τα ακόλουθα τέσσερα, νομίζω:

- (i) Τα προβλήματα που δημιουργούνται απ' την Επιστήμη και την Τεχνολογία, επιδρούν σε ολόενα και αυξανόμενη γεωγραφική κλίμακα, συχνά σ' ολόκληρον τον κόσμο.
- (ii) Οξυμένα ηθικά προβλήματα σχετιζόμενα με την διάκριση, την διασάφηση και την ενδεχόμενη ανακατάταξη των υπαρχουσών αξιών.

- (iii) Μερικές νέες και από ηθικής απόψεως πρωτότυπες καταστάσεις, οι οποίες απαιτούν με πειστικόν τρόπο μια πιο ενεργητική αξιολογία.
- (iv) Ανάγκη λεπτομερών γνώσεων για όλα τα πιθανά ενδεχόμενα των επιλογών- μας, παρά τον αβέβαιο χαρακτήρα αυτών των γνώσεων.

Έτσι, διακρίνουμε και πάλι όλες τις συνιστώσες της αξιολογικής προκλήσεως τις οποίες παρατηρήσαμε στις προηγούμενες παραγράφους, και ξαναδιαπιστώνουμε την ανάγκη να αντιμετωπίσουμε αυτήν την πρόκληση με ειλικρίνεια και σταθερότητα.

2. Συμπεράσματα

2.1 Διαπιστώσεις

Νομίζω ότι μπορώ να συγκρατήσω εδώ δύο προτάσεις - κλειδιά:

- α) Είναι δύσκολο να πιστέψει κανείς ότι οι συμβιωτικοί δεκάλογοι διαφόρων εθνών (υπό ειδικές ιστορικές συνθήκες) αποτελούν την ουσία της ηθικής διεργασίας. Φαίνεται ότι χρειάζονται άλλες πνευματικές πρωτοβουλίες, (διανοητικές και συναισθηματικές), καθώς κι άλλες εμπειρίες γι' αυτόν τον σκοπό. Και δεν γνωρίζω άλλη πηγή αξιολογίας απ' την ανθρώπινη συνείδηση, ό,τι κι αν σημαίνει αυτό. Είναι το μόνο πεδίο όπου απ' το δράμα διαφορετικών και ανταγωνιστικών εναλλακτικών λύσεων παράγεται μια δράσεως κάθε φορά, αυτή δε η επιλογή κι οι συνέπειές-της χρησιμεύουν αργότερα και ως υλικό για την οικοδόμηση αξιών.
- β) εάν αυτός ο μηχανισμός αξιολογίας ισχύει στο επίπεδο του ατόμου, τότε στο επίπεδο της Κοινωνίας δεν υπάρχει άλλη λύση απ' την όσο το δυνατόν μεγαλύτερη συμμετοχή όλων των μελών της Κοινωνίας στην λήψη αποφάσεων. Η περιπλοκότητα και η υπερ-ευαισθησία του εν τεχνολογία βίου απαιτεί απ' όλους-μας ενίσχυση της αξιολογικής-μας ικανότητας, απαιτεί άγρυπνη κριτική στάση και όχι πολιτική αδιαφορία ή υιοθέτηση προκατασκευασμένων συνθημάτων ή μεσσιανιστικών προσδοκιών οποιουδήποτε χρώματος...

Μ' αυτά τα δεδομένα, καθώς οι δεκαετίες περνάν, καταλαβαίνουμε καλύτερα πως ο **Ανθρώπος είναι καταδικασμένος σε ολοένα και περισσότερη γνώση και σ' ολοένα και εντονότερη αξιολογία αν θέλη να επιβιώσει**. Κι αυτό δεν είναι κατ' ανάγκην ένα αισιόδοξο συμπέρασμα. Παρ' όλα αυτά, μια τέτοια συνειδητοποίηση οδηγεί στην αντιμετώπιση του «εχθρού» στήθος με στήθος, κι όχι με ξορκίσματα ή νανουρίσματα.

2.2 Και η σωτηρία;

Το Αμάρτημα του οποίου η ανατομία εξετάστηκε στην προηγούμενη παράγραφο, έχει όλα τα χαρακτηριστικά ενός κλασικού αμαρτήματος (πειρασμός, δίλημμα, επιλογή, αίσθημα ενοχής), πλήν ενός: η θεία εντολή ΔΕΝ είναι εκ των προτέρων γνωστή δεν υπάρχει καν κανόνας². Πρέπει να εφευρισκείται και να επανεφευρισκείται, πρακτικώς σε κάθε περίπτωση, απο κάθε άνθρωπο χωριστά (άσχετο αν υπάρχει συχνά κάποια κοινή προτίμηση). Και μιάς κι ο κανόνας δεν είναι εξωτερικός, έτσι και η σωτηρία δεν είναι δυνατόν να αναμένεται μέσω κάποιας μεσσιανιστικής διαδικασίας (ουράνιας ή επίγειας). Το ν' αποδεχθούμε δε αυτήν τη διαπίστωση σημαίνει ήδη την αρχή της σωτηρίας...

Όσο για την κρυπτομεσσιανιστική άποψη ότι τάχα κάποια καλή «επιστημονική» θεωρία θα προσφέρει αυτομάτως τον κανόνα που λείπει³, προσυπογράφω ανεπιφύλακτα το συμπέρασμα του I.Berlin, σύμφωνα με το οποίο: «Το να απαιτούμε μεθοδολογική ενότητα της φιλοσοφίας και να απορρίπτουμε ό,τι η μέθοδος δεν μπορεί να ταξινομήσει με επιτυχία,

² Θά 'θελα να προλάβω ορισμένες σεβαστές αντιρρήσεις που θα διατυπώνονταν ενδεχομένως υπέρ των θρησκευτικών δεκαλόγων. Πράγματι, για ορισμένες σαφώς οριζόμενες μέσες συνθήκες, οι παλιοί συμβιωτικοί κανόνες συμπεριφοράς ενδέχεται να εφαρμόζονται και σήμερα. Εξ' άλλου, είναι κοινός τόπος πια το ότι δεν προσφέρουν κανενός είδους βοήθεια/καθοδήγηση σε περιπτώσεις δυσχερών προβλέψιμων και αντικρουόμενων συνεπειών.

³ Η κατανοητή προσπάθεια του Ανθρώπου να ξεφεύγει απ' την «καταδίκη-του να είναι Ελεύθερος» δεν έχει τελειωμό: θα προτιμούσε κάποιον άλλον κανόνα του παιχνιδιού. Δεν έχει πάντα συνείδηση του πόσο μικρή είναι η απόσταση που χωρίζει τον κανόνα απ' τον Κανονάρχη...

σημαίνει απλώς ότι δεχόμαστε να παραμένουμε στο έλεος των πρωτόγονων και ανεξέλεγκτων πολιτικών δοξασιών».

Επομένως δέν θά ἴπρεπε να δώσουμε κι εδώ κανόνες. Παρ' όλα αυτά, ένα σύνολο κατάλληλων δράσεων θα βοηθούσε πολύ⁴ προς αυτήν την κατεύθυνση. Ακολουθεί λοιπόν ένας κατάλογος παρόμοιων δράσεων, οι οποίες υπαγορεύονται απ' την ανάλυση που επιχειρήθηκε σ' αυτό εδώ το κείμενο:

- α) *Τεχνολογική αποτίμηση*: Για κάθε τεχνολογικόν νεωτερισμό συνιστάται να συντάσσεται εκ των προτέρων μια «έκθεση εφαρμοσιμότητας σε σχέση με το Περιβάλλον, την Ελευθερία και την Ισότητα», όσος και δυσχερής στην προετοιμασία-της κι αν είναι μια τέτοια έκθεση, η οποία θα πρέπει επίσης να λαβαίνει υπόψη εναλλακτικά σενάρια για ενδεχόμενες μελλοντικές εφαρμογές της νέας τεχνολογίας. Μια τέτοια δουλειά απαιτεί δραστήριες διακλαδικές προσπάθειες, όπως τρεχόντως γίνεται για την προετοιμασία εκθέσεων σκοπιμότητας που συντάσσονται απο κοινού απο Μηχανικούς και Οικονομολόγους. Αρκετές κυβερνήσεις έχουν ήδη καθιερώσει μια διαδικασία που στοχεύει στην προ-εκτίμηση των παρενεργειών των νέων τεχνολογιών στο περιβάλλον. Ο Toffler προτείνει επίσης «να δοκιμάζεται η νέα τεχνολογία σε περιορισμένες περιοχές, μεταξύ περιορισμένων ομάδων, ώστε να μελετώνται οι δευτερεύουσες επιδράσεις-της προτού να δοθή η άδεια διαδόσεως-της). Προφανώς, θα απαιτηθή και ένα ευρύτερο πλαίσιο Παιδείας (επιστημονικής και φιλοσοφικής) για τους ίδιους τους Τεχνολόγους. Γενικώς, οι ενέργειες που πρέπει να αναληφθούν σχετικά με την χρήση της Τεχνολογίας πρέπει να θεωρούνται ως μείζον αντικείμενο πολιτικής μελέτης, μιάς κι η Τεχνολογία επιδρά πάνω στην ελευθερία ν' αποφασίσουμε ποιο είναι το καλύτερο για μάς (freedom-from).
- β) *Τεχνολογικές αυτό-θεραπίες*: Όπως και στην περίπτωση της ρυπάνσεως του περιβάλλοντος, όπου η ευτελής τεχνολογία εκτοπίζεται από προωθημένες τεχνολογίες που εξασφαλίζουν προστασία του περιβάλλοντος (πρόκειται για θέμα ευρύτερης βελτιστοποίησης μακρόπνοου «κόστους – οφέλους»), πρέπει να εξετασθούν πολύ σοβαρά και "αντιδουλωτικές) τεχνολογίες. Μερικές απ' αυτές, αποσκοπούν στην ενίσχυση της συμμετοχικής δημοκρατίας.
- γ) *Δίψα για πληροφόρηση*: Έχει διαπιστωθή πολλές φορές ότι ο σύγχρονος Ανθρωπος, μπροστά στην αυξανόμενη πολυπλοκότητα της τεχνολογικής ζωής, μένει συχνά απ' την άλλη όχθη του ποταμού της πληροφόρησης. Εάν δέν γεφυρώση το κενό, τουλάχιστον με συχνά περάσματα στην απέναντι όχθη, είναι καταδικασμένος να μείνη αιωνίως άναυδος και αλλοτριωμένος. Οφείλουμε επομένως να κεντρίσουμε το ενδιαφέρον-του για τεχνολογική γνώση και πληροφόρηση (ακριβώς όπως «η χρήση του τόξου» ή «η αποστήθιση των βίων των Αγίων» αποτελούσαν προϋποθέσεις επιβιώσεως σε άλλους πολιτισμούς). Κανείς δεν μπορεί να γίνη συγγραφέας του βίου-του χωρίς να έχη γνώση του γύρω κόσμου μέσα στον οποίον θα ζήση. Πρώτα η Γνώση, και μετά η Επιλογή. Κι αυτό είναι ένα θεμελιώδες μήνυμα το πρέπει να συγκρατήσουν όσοι σχεδιάζουν την γενική-μας εκπαίδευση.
- δ) *Πολιτισμική ανανέωση*⁵. Είναι προφανές ότι στους πολιτισμικούς δαίμονες πρέπει να αντιτάξουμε πολιτισμικά όπλα για να προστατευθούμε. Αναγνωρίσαμε την ανάγκη να λέμε την αλήθεια στον σύγχρονο Ανθρωπο, αντί να τον κοιμίζουμε με νανουρίσματα του τύπου "culpa eorum" αναγνωρίσαμε το συμφέρον-μας να οξύνουμε την ικανότητα αξιολογίας του Ανθρώπου. Ακόμη και στην (πολύ σπάνια) περίπτωση κατά την οποία διατίθενται πλήρης πληροφόρηση και πλήρης γνώση του «κόστους», η επιλογή πρέπει να γίνη μεταξύ εναλλακτικών λύσεων διαφορετικών κατηγοριών, ποσοτικώς μή-

⁴ Μέσα στην υπερβολική απαισιοδοξία του Ellul, 1967 («η τεχνική πρόοδος φέρει μαζί-της και την μέθοδο της χρήσεως-της») εμπειριέχονται ήδη μερικές απ' τις απαντήσεις που δίνονται στην πράξη από φωτισμένες ομάδες.

⁵ Ο όρος επελέγη επίτηδες για να είναι σεμνός, εν αντιθέσει προς την μεγαλόστομη «Επανάσταση». Αλλοίμονο, δεν διαθέτουμε μια μονιστική Αλήθεια να προσφέρουμε. Έχουμε όμως μεγάλη ανάγκη από μιαν ανα-συγκρότηση της πολιτισμικής-μας στάσεως. Και τούτο πρέπει να είναι μια επίπονη και διαρκής Επανάσταση.

συγκρίσιμων. Επομένως, ο ατομικός μηχανισμός αξιολογίας είναι ο μόνος νομιμοποιούμενος μηχανισμός λήψης αποφάσεων τον οποίον διαθέτω είναι ο μηχανισμός που επιβεβαιώνει την Ελευθερία-μου, ώστε να επιλέξω αυτό που νομίζω ότι μου ταιριάζει. Γι' αυτό πιστεύουμε ότι θά 'πρεπε να προσπαθούμε κατα τρόπον συστηματικό να αυξάνουμε την αξιολογική-μας επιδεξιότητα. Ειδικότερα, αυτή η μεγαλύτερη αξιολογική **επιδεξιότητα** θα μας βοηθήσει:

- Να ξεπεράσουμε το πηγάδι της καταναλωτικής ιδεολογίας, η οποία εμφανίζεται ως υποκατάστατο της αυτο-πραγματώσεως. Έτσι, η αντίσταση έναντι των σύγχρονων ανελευθεριών (πίεση διαφημίσεων, τεχνοκρατικές διαστρεβλώσεις, κλπ) θα είναι ευχερέστερη.
- Να πετύχουμε ευχερέστερα την βελτιστοποίηση περίπλοκων καταστάσεων, κυρίως σε σχέση με τα δίπολα «κοινωνικό / ατομικό», κλπ.

Πώς όμως θα γίνη δυνατή μια τόσο σημαντική επαναδραστηριοποίηση της αξιολογικής ικανότητας του ανθρώπου; Για εκατό λόγους, πιστεύω πως ετούτο ακριβώς το θέμα είναι το κατεξοχήν θέμα των σύγχρονων κοινωνιών - και όλα τ' άλλα είναι προφάσεις.

Προφάσεις εν ραθυμία.

Έτσι αυτό το θέμα πρέπει να γίνη αντικείμενο ενός ευρύτερου Εκπαιδευτικού Πολιτικού 15-ετούς Σχεδίου.

Μέρος ενός τέτοιου Σχεδίου θα ήσαν δημόσιες συζητήσεις με θέμα «Τεχνολογία και Άνθρωπος»: Προσπάθεια επεξεργασίας του θέματος σε όλα τα επίπεδα και διατήρησή-του στην επικαιρότητα, τουλάχιστον όχι λιγότερο απ' το θέμα «Τεχνολογία και ρύπανση του περιβάλλοντος». (Άλλωστε, τί συμβάλλει λιγότερο στο ιδανικό της ποιότητας Ζωής; Η βρώμικη ανάσα ή η σκλαβιά;).

Χρειάζεται βέβαια μια ισχυρή πολιτική υποστήριξη του προγράμματος, καθώς και ένα έντονο ενδιαφέρον των μέσων μαζικής ενημερώσεως (υπο την προϋπόθεση ότι θα απαλλαγούν απ' το συνθηματολογικό σύμπλεγμα, και θα καταδεχτούν την αναλυτική σκέψη).

Η ενθάρρυνση κι η καλλιέργεια της συμμετοχικής δημοκρατίας σε διάφορα επίπεδα, θα αποτελούσε ένα άλλο πρακτικό μέσο: Θα μας επέτρεπε να ενημερωνόμαστε κατ' αρχήν, και να συνηθίζουμε σε πρακτικές αξιολογίας εν συνεχεία.

Και, για να επιστρέψουμε στις φιλοσοφικές πλευρές ενός τέτοιου Σχεδίου, ένα απ' τα πιθανά μέσα βελτιώσεως της αξιολογικής-μας ικανότητας θα ήταν η κατανόηση του ίδιου του ηθικού μηχανισμού: Όχι ως υποταγής σε κάποιον κώδικα, αλλά ως «ελεύθερης» διανοητικής - συναισθηματικής διαδικασίας, με πλήρη ανάδραση στη στάθμη του Είναι: Το αίσθημα της αυτο-πραγματώσεως που μας προκαλεί μια τέτοια φιλοσοφική προσπάθεια, πλουτίζει την αξιολογική-μας εμπειρία. Και άμα μνηθής στο γλυκόπικρο κρασί του Ήθους, θέλεις έπειτα να το γεύεσαι ξανά και ξανά...

Και τώρα, θά 'θελα να προλάβω εκείνους που θα θελήσουν να μου πούν ότι το σύνολο των ενεργειών που προσπάθησα να καταγράψω εδώ «είναι πολύ περίπλοκο και δυσχερώς εφαρμόσιμο» ή ότι «δέν εντάσσεται μέσα σε μια συγκεκριμένη πολιτική λύση».

Απάντηση: Πρώτον, στα δύσκολα προβλήματα μόνο οι απατεώνες προσφέρουν εύκολες λύσεις. Δεύτερον, εύχομαι να έκανα λάθος όταν βεβαίωνα ότι δέν κατέχουμε μια μονιστική θεωρία η οποία να μας προσφέρει έναν νέο «απλό και πρακτικό» κώδικα συμπεριφοράς που διανέμεται στα συνοικιακά-μας κομματικά γραφεία...

Άλλ' επιτέλους, είναι άραγε τόσο δυσάρεστο να τοποθετή κανείς την σωτηρία σε ανθρώπινο επίπεδο, αντί να την περιμένει απο μια νέα «θρησκεία»;

